

În contextul dezagregării și apoi a dispariției imperiilor multinaționale din spațiul central - est european apar noi actori statali în acest areal. Problema comună pentru tinerele state naționale era aceea a organizării lor. Se nasc vii discuții privind caracterul noilor state, conform căror principii să se organizeze acestea.

Un numitor comun al dezbaterilor din spațiul românesc a fost acela privind impunerea uniformizării instituțional - administrative iar modalitatea de realizare constă dintr-o sinteză a tot ceea ce era înregistrat și recunoscut ca fiind mai bun în legislația provinciilor românești de până la 1 Decembrie 1918¹.

Ideea unei uniformizări a organizării statale este justificată prin prisma conceptului de stat național, originat în naționalism. Acesta este un principiu politic care statuează că unitatea politică și cea națională ar trebui să fie congruente². Naționalismul este o teorie a legitimității, care cere ca granițele etnice din interiorul unui stat dat să nu îi separe pe deținătorii puterii de rest³. Prima definiție a naționalismului este cu funcție de concept operațional în decriptarea organizării statului de tip național iar cea de a doua pentru a lămuri raporturile teoretice dintre etnia majoritară și etniile minoritare. Din punctul de vedere al studiului nostru, se realizează o identificare a etnicității cu confesiunea.

Tradiția istorică propulsează două tipuri de națiuni, mai precis de organizare a acestora, care sunt modele concurente și cunosc o polarizare geografică: dinspre București este propagat modelul francez, centralizat de națiune, iar dinspre Ardeal și Banat este susținut modelul german de națiune care acordă importanță specialiștilor, în care comunitățile locale au un înalt grad de autonomie iar rolul centrului este redus.

În cadrul procesului mai amplu de omogenizare instituțional- administrativă, problema organizării ecleziastice a fost percepută în epocă drept una foarte importantă (argumentul era rolul Bisericii ca fundament moral al națiunii). Spațiul de dezbateră a fost atât ecleziastic cât și politic.

Pomind de la situația diferitelor biserici la momentul 1918, scopul studiului nostru este de a urmări, într-un sistem cu parametri multipli, cum s-au reglementat raporturile dintre stat și biserică (cea ortodoxă în special), dar și între ortodoxie și celelalte culte, relevând specificitățile comportamentale ale diverselor ierarhii ecleziastice și ale elitei politice.

Prin conceptul de "integrare" înțelegem fuziunea dintre mai multe componente de același tip, anterior separate și se aplică bisericii ortodoxe, în timp ce pentru cultele neortodoxe (folosim termenul în sensul de altele decât cel ortodox) ne referim la "organizare".

La început propun să urmărim natura juridică a raporturilor dintre statul român și biserică. Puterea laică pornește de la concepția că biserica, prin chemarea ei spirituală, constituie unul din așezămintele fundamentale în opera de încheiere și perfecționare a societății omenești⁴. Biserica devine corporațiune publică, adică în sens juridic, numai prin

¹ Vasile Pușcaș și Marcel Știrban, *Perfecționare și atitudini critice în sistemul politic al României interbelice în Dezvoltare și modernizare în România interbelică 1919-1939*, Cluj Napoca, 1988

² Ernest Gellner, *Națiuni și naționalism: Noi perspective asupra trecutului*, București, 1997, p.9

³ *Ibidem*, p.10

⁴ Ioan Mateiu, *Dreptul bisericesc de stat în România întregită. Regimul general al cultelor*, București, 1926, p.36

dreptul public de stat. Afirmând că biserica este o corporație *în stat*, care își derivă puterea de drept de la puterea suverană a statului, aceasta la rândul său, revendică pentru sine anumite drepturi față de bisericile religioase aflate în cuprinsul teritoriului său. Respectând autonomia spirituală - *jus in sacra* - a bisericii, drepturile reclamate de stat privesc viața externă a bisericii⁵.

Statul trebuie să acționeze ca garant al libertății religioase, pentru aceasta trebuind asigurată independența reciprocă a cultelor. De aceea, membri unui cult nu pot fi siliți să contribuie la întreținerea altui cult, iar preoții nu pot îndeplini funcții religioase decât propriilor credincioși. Aceste norme sunt derivate ale principiului suveranității naționale, în virtutea căruia calitatea de credincios trebuie să o acopere pe cea de cetățean, libertatea cultelor neputând veni în conflict cu ființa statului. În același timp, statul nu are drept de control în țări străine iar *a contrario*, autoritățile confesionale din străinătate nu pot exercita nici un fel de jurisdicție pe teritoriul statului român. Pentru catolicism, situația trebuie reglementată prin convenții, concordate între stat și șeful Bisericii catolice, care trebuie votat de puterea legislativă⁶.

Statul are drept de control și supraveghere exercitat în mod constituțional prin Ministerul Cultelor. Controlul este o manifestare normală a dreptului de suveranitate. În virtutea aceleiași doctrine, toate instrucțiunile și ordinele de interes obștesc date de către autoritățile bisericești atât clericilor cât și credincioșilor lor, se vor aduce la cunoștința Ministerului Cultelor, care poate interzice executarea lor, dacă le găsește contrare ordinii publice, legilor în vigoare și siguranței statului⁷. În sinteză, acestea sunt norme ale doctrinei suveranității statale în care biserica are un statut de autonomie⁸ care a dat posibilitatea inserției politicului în religios, a instrumentalizării religiosului de către politic, dar s-a manifestat și tendința inversă (vezi mai jos).

Situația materială a confesiunilor mai importante din România interbelică cunoaște diferențe notabile. Conform datelor oferite de ministrul Cultelor în 1926, Alexandru Lapedatu, media veniturilor declarate pe parohie este pentru: B.O.R. din Regat 10400 lei, numai 1000 lei pentru B.O.R. din Transilvania; biserica greco-catolică 67000lei; biserica calvină 64600 lei și biserica unitariană 47500 lei⁹. Din indicele de mai sus, dar și din alte *elemente* (numărul de parohii mici raportat la confesiune, care sunt mai bogate, capacitatea de contribuție a locuitorilor pentru susținerea parohiilor)¹⁰ rezultă starea materială precară a bisericii ortodoxe în general, a celei transilvănene în comparația cu celelalte culte din Transilvania precum și diferența de dezvoltare dintre Ardeal - Banat și Vechiul Regat, sau între români și celelalte etnii. Statul român va căuta să schimbe această situație, consacrand statutul privilegiat al acesteia. Astfel în textul Constituției din 1923, la art.22, se afirmă caracterul dominant al bisericii ortodoxe¹¹.

Relațiile dintre statul român și biserica ortodoxă se exprimă prin trei concepte ecleziale: autocefalie, autonomie și sinodalitate. Autocefalia se înscrie în cadrul concepției naționale a Bisericii și constituie marea diferență eclezială dintre ortodoxie și catolicismul

⁵ *Ibidem*, p.37-39

⁶ *Ibidem*, p.42-45

⁷ *Ibidem*, p.48-49

⁸ Olivier Gillet, *Réligion et nationalisme. L'idéologie de l'Eglise orthodoxe roumaine sous le regim communiste*, Bruxelles, 1997, p.34

⁹ Alexandru Lapedatu, *Două cuvânturi cu privire la noua lege pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1929, p.9

¹⁰ *Ibidem*, p.10

¹¹ *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, 1990, p.522

roman. Autocefalia este fundamentul naționalismului ortodox, a identificării între Biserică și națiune și în același timp între biserică și stat¹².

Încă înainte de consacrarea constituțională a situației bisericii ortodoxe, ierarhii săi ardeleni activează pentru a dobândi o situație materială cât mai bună. Legea pentru Reforma Agrară din Transilvania dispune exproprierea în întregime a proprietăților de pământ ale bisericilor, scutind din ele numai sesiunile parohiale de până la 32 jughere, sesiunile cantoriale de până la 8 jughere și terenurile pentru trebuințele bisericilor de până la 10 jughere, dar numai dacă au avut această destinație la 1 Decembrie 1918. Acolo unde nu există să se creeze sesiuni parohiale și cantoriale, dar numai după satisfacerea tuturor celor îndreptățiți la împroprietărire¹³. România, ca și celelalte state succesorale, a realizat prin reformele agrare o naționalizare a proprietăților și a trecut la redistribuirea acestora potrivit criteriilor impuse de statul național.

În aplicarea reformei agrare s-a ajuns, cum era de fapt și normal, ca preoților ortodocși să nu le mai poată fi dat pământ, datorită direcționării spre țărani a redistribuirii. Dar prin intervenția lui dr. N. Bălan s-au acordat în cuprinsul Arhiepiscopiei de Sibiu 6.000 de jughere cadastrale plus sesiunea mitropolitană de 336 jughere, la care se adaugă 1.000 jughere de pădure¹⁴. E de remarcat aici tendința bisericii de a deveni proprietară de bunuri temporare și mai ales de a-și constitui mari domenii. Dacă pentru parohii este de înțeles dorința de a poseda o sursă sigură de venituri, marile domenii sunt nejustificate din punctul de vedere al misiunii spirituale a bisericii, pe care afirmă că o are.

Statul își asigură un rol reglator în raporturile dintre culte. Modul în care trebuiau susținute material cultele este prezentat în susținerea în Senat din 1924 a legii pentru organizarea B.O.R.: "ajutorul material pe care statul îl dorește confesiunilor pentru susținerea cultului lor trebuie distribuit după principii nu numai de dreptate ci și de echitate. Iar principiile care trebuiesc înscrise în lege nu pot fi decât două: întâi numărul credincioșilor fiecărui cult și situația lui materială"¹⁵. Dreptatea și echitatea, argumentează Lapedatu, pretind ca ajutorul statului să fie repartizat în așa fel încât să acopere necesitățile: acolo unde acestea sunt mai mari, să se dea mai mult, iar unde sunt mai mici să se dea mai puțin. Astfel va fi reparat ceea ce a rezultat în urma unei evoluții istorice particulare în care unele confesiuni erau privilegiate iar altele numai tolerate¹⁶.

Din punctul de vedere al dreptului, afirmă I.Mateiu, singura platformă justă în soluționarea raporturilor dintre culte este aceea a parității. Se asigură cultelor o egalitate deplină în raport cu statul și cu ele însele. În special se garantează onoarea confesională, integritatea cultului, menținerea statu-quo-ului cu împiedicarea prozelitismului, garantarea averii¹⁷. Însă aceste principii nu sunt respectate prin declararea religiei ortodoxe ca "dominantă"; în perioada interbelică a existat un prozelitism ortodox iar garantarea averii nu a fost nici ea respectată (vezi mai jos problema Universității săsești).

Care era raportul dintre stat și biserică în diferitele entități ce au format România interbelică? Vom urmări aceasta din punctul de vedere al ardelenilor, pentru că ierarhii ortodocși ardeleni au realizat o febrilă activitate de impunere a propriului model de organizare ecleziastică. Între ardeleni și cei din Vechiul Regat a existat o aprigă dispută asupra raporturilor dintre capitală și provincii. La ierarhia ortodoxă s-a observat conturarea

¹² O.Gillet, *op.cit.*, p.33-34

¹³ *Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr.Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului*, Sibiu, 1940, p.36

¹⁴ *Ibidem*, p.37-38

¹⁵ Alex.Lapedatu, *op.cit* p.7

¹⁶ *Ibidem*, p.11-12

¹⁷ I.Mateiu, *op.cit.*, p.59

a două modele identitare: "ardelenii" se prezentau pe sine drept "democrați" (faceau referire la sinodalitate), deschiși noului, independenți față de factorul politic, păstrători ai unei prestigioase tradiții. Îi prezentau pe cei din Vechiul Regat drept "regățeni", sintagmei fiindu-i asociate cea de "balcanici", "fanarioți", îi acuzau de lipsă de organizare, sau organizare centralistă, de apropiere prea strânsă de politic. Cei din Vechiul Regat se prezentau drept "eliberatori", "frați mai mari" și vroiau să-i scape pe ardeleni care erau "provinciali", "autonomiști" de contaminarea protestantă (deci străină ființei naționale a cărei apărători se autoproclamau) de care ar suferi organizarea ecleziastică transilvăneană. Aceste autopercepții divergente au stat la baza unor identități regionale care transgresau presupusul caracter unitar al statului.

În biserica din Regat, afirma un prelat ortodox ardelean, era o mentalitate tributară statului și absolutist ierarhică, iar organizarea se prezenta mai mult ca o dezorganizare, rezultată din nedefinirea atributelor și a poziției statului față de biserică și invers. Biserica din Basarabia nu ajunsese să-și stabilizeze viața în niște cadre potrivite de organizație. Absolutismul ierarhic era o moștenire a absolutismului țarist. Biserica din Bucovina aducea o mentalitate ultraierarhistă și tributară "Fondului Bisericesc" și împăratului, avea o organizație depășită de vreme, care convenea unui aparat de stat austriac și unor funcționari bisericești dar nu bisericii înseși¹⁸.

Ardelenii considerau că absolutismul ierarhic era moștenirea unor vremi de restriște, a unei mentalități retrograde, ca și dependența și subordonarea totală statului¹⁹. Ierarhii transilvăneni sunt partizanii "Statului organic" al lui Șaguna. Organizarea ecleziastică pe baza Statului Șagunian "respectând principiul ierarhic, nu-l exagera până la absolutism, ci-l încadra în sinodalitatea cea mai largă, garanție sigură împotriva absolutismul (...); nu era numai o biserică a ierarhiei, ci mai mult una a norodului (...). Față de stat și-a asigurat autonomia care-i era pavăză împotriva oricărei aserviri din partea vreunui cezar sau guvern, iar autonomia, la rândul ei, își avea tăria și pavăza tocmai în sinodalitatea largă prin care întreaga obște bisericească o susținea"²⁰.

Disputa dintre ierarhii ardeleni și cei regățeni avea și o finalitate politică; opoziția ardelenilor față de tendința P.N.L. de a-și constitui centre de putere în Transilvania, dorința ierarhiei înalte de la București de a controla întreaga biserică ortodoxă română.

Atitudinea lui Ionel Brătianu față de problema religioasă este aparent paradoxală: în august 1919 la Arad "dictatorul" liberal se declara adept al Statului șagunian, dorește ca "organizația șaguniană" să treacă și dincolo de Carpați, să înlocuiască "autocratismul ierarhic"²¹. Surpriza nu va întârzia să apară: la sfârșitul lui 1919, Agenția de știri *Dacia* și ziarul *Românul* de la Arad, din 31 Decembrie 1919, informează că "alegerea mitropolitului Transilvaniei este aranjată", episcopul Aradului va deveni mitropolit deoarece s-a ajuns la o înțelegere" în urma acordului dintre factorii competenți ai bisericii și ai guvernului"²². În fapt, declarația lui Brătianu fusese un act electoral iar, probabil în urma întâlnirii de la Arad cu episcopul local s-a ajuns la o înțelegere între cei doi.

Evenimentul are și o altă conotație decât aceea a impunerii unui om din propria clientelă. Cum mitropolitul ortodox de la Sibiu s-a sinucis în octombrie 1918 (datorită atitudinii ierarhiei ortodoxe din timpul războiului-între altele s-a transmis o pastorală semnată de cler prin care era blestemată armata română intrată în Transilvania, sau cu

¹⁸ *Omagiu*, p.220

¹⁹ *Ibidem*, p.221

²⁰ *Ibidem*, p.222

²¹ *Ibidem*, p.21

²² *Ibidem*, p.25

aceiași eveniment fuga clerului ortodox din Fărăgaș)²³ intervenise sedisvacanța scaunului mitropolitan (octombrie 1918-februarie 1920)²⁴. Problema pentru ardeleni era de a asigura stabilitate conducerii ecleziastice. Conform principiului ansietății, în scaunul mitropolitan urma să fie înălțat cineva din rândurile înalților demnitari bisericești, dar aceștia erau bătrâni. Deși au fost presiuni pentru impunerea ca mitropolit a episcopului de Arad, cum acesta era bătrân, pentru a feri mitropolia Ardealului de frământările electorale în jurul scaunelor episcopoești, este ales un mitropolit tânăr în persoana lui Nicolae Bălan²⁵.

Argumentația în confruntările dintre ardeleni și regățeni nu este doar una strict teologică ci sunt aduse argumente politice, istorice și este sesizabilă și o coloratură sentimentală. Începe în Ardeal, o febrilă mișcare pentru unificare pe baza "Statului organic": congresul preoțimii din Ardeal, care a avut loc la Sibiu în zilele de 6-8 martie 1919. Aici dr.N. Bălan apără canonicitatea organizației șaguniene. Utilizează autoritatea apostolului Pavel în a susține că "Biserica nu e un organism pietrificat ci un organism viu" iar prezența "elementului mirean în corporațiile bisericești" are și o importanță practică "dând prilej potrivit preotului pentru a-și desăvârși (elmentului mirean-n.a.) educația sa religioasă și morală"²⁶.

Dispunța este asupra Statutului șagunian. Ardelenii îl apără pentru că acesta oferă libertate și autonomie. Regățenii s-au opus statutului șagunian socotindu-l de proveniență protestantă. Nu lipsesc acuzațiile de "provinciali" sau "autonomiști", iar acestea erau foarte odioase "fraților de dincolo", după cum afirma un prelat ardelean²⁷. Unul din punctele de sprijin ale susținătorilor Statutului organic este autoritatea canonică a lui Șaguna. I. Mateiu încearcă să argumenteze că "statutul organic nu este și nu poate fi considerat ca opera autentică a mitropolitului Șaguna. Forma de guvernare ierarhică pusă de Șaguna a fost înlocuită de Congresul național din 1868, cu una mixtă laicizantă. Statutul organic nu poate fi considerat ca opera autentică a mitropolitului Șaguna"²⁸.

Chiar dacă argumentația în sens strict teologic-istoric a lui Mateiu este corectă, importanță este finalitatea acesteia: încercarea de delegitimare a susținătorilor autonomiei bisericești și organizării ecleziastice pe baza Statului organic.

Disputele pentru organizarea Bisericii Ortodoxe continuă și cu prilejul sinodului episcopesc al Mitropoliei Ardealului, întrunit la Sibiu în 23 aprilie 1919. Și aici se remarcă prin atitudinea fermă dr.N.Bălan care afirmase: "noi nu vrem o biserică numai a preoților, ci vrem o biserică a poporului". De asemenea șocase prin atitudinea tranșantă: "eu prefer o biserică persecutată decât una înăbușită de stat"²⁹. Bălan, departe de a exprima o poziție singulară, dădea glas într-un mod pregnant unei atitudini a ierarhiei ardeleni. Aceasta se împotriva balcanismului politic din Vechiul Regat care influența și viața bisericească, iar într-o analiză a atitudinii prelaților ardeleni trebuie să luăm în calcul și orgoliul acestora și atașamentul la o tradiție percepută ca prestigioasă. Propulsarea lui Nicolae Bălan în fruntea Mitropoliei Ardealului la Sibiu nu este o surpriză, el întrunind o largă adeziune.

Se constituie o comisie de 14 membri care redactează în 1920 un "ante proiect de lege pentru organizarea bisericii autocefale române", care urma să fie discutat de Sinod.

²³ Nicolae Gudea, *Biserica Română Unită(Greco-Catolică)-300 de ani-februarie 1697- februarie 1997*, Cluj Napoca, 1995

²⁴ *Omagiu...*, p.21

²⁵ *Ibidem*, p.24-30

²⁶ *Ibidem*, p.221-223

²⁷ *Ibidem*, p.227-228

²⁸ Ioan Mateiu, *Cercetări privitoare la Constituția bisericii ortodoxe din Ardeal*, Cluj, 1922, p.38-40

²⁹ *Omagiu...*, p.223-224

Mitropolitul Bălan refuză acest lucru, înainte ca proiectul să fie trecut prin Constituanta și Congresul național bisericesc de la Sibiu³⁰.

Dezbaterile privind principiile și apoi chestiunile punctuale de organizare a bisericii ortodoxe se vor prelungi în 1925, când la 6 mai vor fi publicate în Monitorul Oficial³¹ legea și statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române. Între timp disputa fusese oarecum tranșată de Partidul Liberal care înscrisesse în Constituția din 1923 faptul că "organizația bisericii ortodoxe trebuie să fie unitară pentru întreaga țară"³². În susținerea în Camera deputaților a acestor acte legislative, ministrul Cultelor vorbea de caracterul consensual al actelor prezentate. Acestea, spunea Lapedatu, sunt atât în spirit cât și în cea mai mare parte a prevederilor sale o copie fidelă a statutului șagunian³³, adaptat însă împrejurărilor epocii. Este cu adevărat legea din 1925 o continuare a statutului șagunian?

Să luăm o chestiune punctuală, dar de mare importanță: cea a alegerii episcopilor și mitropoliților. Atât în statutul șagunian, cât și în lege, sarcina alegerii se lasă în seama corporațiilor bisericești. Deosebirea constă în faptul că, pe când după statut alegerea se face numai de adunarea eparhială a eparhiei vacante, în lege elecțiunea urma să fie făcută de Congresul național bisericesc împreună cu adunarea eparhială a eparhiei vacante³⁴. Este evidentă impunerea principiului ierarhic în această chestiune. Prin sistemul Congresului național bisericesc se lăsa o cale pentru ingerințe electorale. Situația Congresului național bisericesc trebuie coroborată cu aceea a membrilor de drept ai adunărilor pentru alegerea episcopilor și mitropoliților, în care guvernul este reprezentat prin premier și consiliul de resort³⁵. Problema este dublă: mai întâi principală (a autonomiei în stat) și una practică (puterea politică intervenea în organizarea bisericească permițând ierarhiei ecleziastice să intre în competiție pentru a face jocuri politice).

O altă problemă punctuală dar esențială pentru funcționarea vieții bisericești era aceea a numirii preoților și protopopilor în locurile vacante. Existau două sisteme: cel electiv în Ardeal și sistemul numirii în Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina. În lege se hotărăște păstrarea sistemului tradițional de alegere/numire³⁶.

În conformitate cu legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, în fruntea B.O.R. stă Sf. Sinod, cea mai înaltă autoritate (art.5) dar "Corporațiunea centrală reprezentativă pentru întreaga Biserică a Românilor de religie ortodoxă, în afacerile administrative, culturale, funcționale și epitropești este Congresul național bisericesc compus din 6 reprezentanți ai fiecărei eparhii" (art.6). Din fiecare eparhie sunt 6 reprezentanți (2 clerici și 2 mireni), aleși pe 6 ani de adunarea eparhială³⁷. S-ar părea că ardelenii au învins prin impunerea, chiar modificată, a Statutului șagunian. Dar liberalilor chiar le convenea această variantă de organizare ecleziastică pentru că aveau posibilitatea de control a ierarhiei prin impunerea în adunările eparhiale, astfel că frământările timp de 6 ani pe această dispută au fost inutile. Partidul Liberal își va recruta cadre ecleziastice pe care le va impune în diferite funcții. Ardelenii nu vor face excepție: protopopul Ioan Teculescu ajunge episcop militar în aprilie 1923 apoi trece la eparhia basarabeană din Ismail (1925); protopopul Vasile Dima ajunge episcop la Argeș; asesorul Triteanu la

³⁰ *Ibidem*, p.231

³¹ *Monitorul Oficial*, nr.97 din 6 mai 1925

³² Alex.Mapedatu, op.cit.p.28

³³ *Ibidem*, p.16

³⁴ *Ibidem*, p.17

³⁵ *Ibidem*, p.20

³⁶ *Omagiu...*, p.547

³⁷ *Ibidem*,

Roman; protopopul I.Stroia ajunge episcop militar în 1925³⁸. Care să fie motivele acestor numiri, pe lângă cel firesc al mobilității cadrelor laice sau ecleziastice? Mai multe ipoteze pot fi aduse în discuție: 1) mitropolitul primat și apoi patriarhul Miron Cristea era transilvănean și a căutat să-și impună propriii oameni; 2) prestigiul individual al acestora; 3) tendința de penetrare, de constituire de centre de puteri ai P.N.L. în Ardeal. Și-a cooptat oameni fideli pe care apoi i-a răsplătit; 4) În legătură cu ipoteza 3, cred că între motivații a fost și aceea de a disloca oponenții prin încorporare în propria clientelă. Ipoteza se susține prin faptul că acești ierarhi au fost avansați și numiți în afara Transilvaniei (la Ismail sau Argeș), unde influența lor rămânea să fie construită și aveau de înfruntat adversitatea ierarhiei locale.

Discuții și controverse s-au iscat și în chestiunea raportului ierarhic dintre mitropoliți, suscitată de ungerea mitropolitului Ardealului. Transilvănenii susțineau că numai sinodul episcopesc din Sibiu are această posibilitate versus argumentul că în urma unificării bisericești trebuia examinat și hirotonit la București³⁹. Sunt aduse și argumente istorico-eceziastice: din moment ce mitropolitul Ungro-Vlahiei exercita și funcția de "exarh al plaiurilor", iar mitropolitul din nordul Carpaților era oarecum sufragan celui din sud, susținea Tit Simedrea⁴⁰, era normal ca funcția de mitropolit primat să o aibe cel de la București. I.Lupaș aduce argumente "istorice": Mihai Viteazul, Matei Basarab, V. Lupu, C-tin Brâncoveanu ar fi făcut și ei o mitropolie în Ardeal, care era controlată de aceștia.

Istoria ierarhiei ecleziastice ortodoxe nu este numai una a disputelor. A existat un moment de maximă coeziune asupra unei probleme: crearea Patriarhiei ortodoxe române. Cum este justificată aceasta? Iorga argumentează astfel: când sunt trei mitropoliți supuși Primatului, titlul de Patriarh se impune, iar cine e mitropolit primat în capitala României reîntregite acela e drept patriarh al B.O.R. Ministrul Cultelor, Alex Lapedatu, se justificase prin nebuloase "rațiuni de stat", veșnica argumentare: "dacă biserica romano-catolică din țară se constituia într-o singură provincie mitropolitană cu sediul în capitală, nu e cu puțință ca biserica oficială a Statului Român, cea ortodoxă, să rămână în situația ierarhică de egalitate. Și aceasta nu din motive de amor propriu, ci din anumite rațiuni de stat"⁴¹. Ioan Lupaș susține că "românimea întreagă (trebuie- n.a.) să vadă în înființarea Patriarhiei realizarea sau măcar un început de realizare a programului religios de la 1848"⁴².

În realitate, crearea Patriarhiei ortodoxe s-a realizat din motive de prestigiu statal: "solemnă proclamare a unei Patriarhii care nu putea lipsi nici pentru aceea că sârbii aveau un Patriarh și exarhul patriarhal era mai mult decât un Mitropolit Primat"⁴³. Interesant este că propunerea de creare a Patriarhiei a venit din partea Bisericii Basarabiei. Prin crearea unei Patriarhii române, biserica basarabeană spera să se elibereze de sub tutela Patriarhiei moscovite⁴⁴.

Modelul de organizare a Bisericii ortodoxe a fost preluat după tipul sârbesc și a constat într-o regrupare a mitropoliilor și adoptarea de către mitropolitul din capitală a titlului de Patriarh⁴⁵.

Alex. Lapedatu prezenta la 11 februarie 1925 mesajul pentru ridicarea Mitropoliei Ungro-Vlahiei la rangul de Scaun Patriarhal. "Senatul ridicat în picioare aplaudă îndelung

³⁸ *Ibidem*, p.545

³⁹ I.Mateiu, *op.cit.*, p.49-50

⁴⁰ Tit Simedrea, *Patriarhia românească. Acte și documente*, București, 1925, p.15

⁴¹ *Ibidem*, p.8-15

⁴² *Ibidem*, p.102

⁴³ Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol.II, București, 1995, p.306

⁴⁴ Tit Simedrea, *op.cit.*, p.29

⁴⁵ Jean Meyendorf, *Biserica ortodoxă ieri și azi*, București, 1996, p.137

"apoi "se cere extremă urgență și se admite"⁴⁶. Dacă prin acest act statul spera să-și consolideze prestigiul extern (în Senat se afirmase cu emfază: "nici un stat ortodox din orient nu se bucură de vaza politică a statului român")⁴⁷, biserica ortodoxă spera să facă un gest de forță față de celelalte culte din țară. Așa cum rezultă din scrisoarea irenică a Sf Sinod către "bisericele ortodoxe surori", prin care se comunica ridicarea B.O.R. la rangul de Patriarhie: "Cetățenii României s-au sporit și cu cetățeni de alte culte bine organizate și cu tot felul de instituțiuni. Așa: Calvini, Luterani, Unitari, Romano-Catolici, care după organizația lor puternică vor tinde aici la noi în țară, a crea situații și demnități care dacă nu să întrecă, dar cel puțin să egaleze în titluri pe șeful Bisericii Ortodoxe. Biserica și poporul ortodox își va menține față de toți superioritatea nu numai ca mișcare, ci și ca rang prin afirmarea și întărirea ierarhiei, încununând-o cu vrednicia cea mai înaltă a ierarhiei ortodoxe: Patriarhia"⁴⁸.

În legea pentru organizarea B.O.R. sunt reglementate și chestiunile financiare, ale obligațiilor pecuniare ale statului față de culte: art. 23, "pentru a se ușura cât mai mult sarcina statului și pentru ca Biserica să-și poată îndeplini cât mai bine misiunea sa religioasă, culturală și filantropică se înființează un fond general bisericesc. Impozitele care se stabilesc prin legea pentru ajutorarea și întreținerea Bisericii se vor distribui în proporția în care se găsesc credincioși ortodocși față de altă religie"⁴⁹. Încercarea de nivelare se aplică și în interiorul bisericii ortodoxe. Este vorba de chestiunea fondului religios din Bucovina. Întreg venitul acestui fond aparține eparhiei din Bucovina, dar aceasta își va întocmi bugetul, ce urma a fi examinat de Ministerul Cultelor iar restul fondului să treacă la fondul general bisericesc, în folosul întregii biserici⁵⁰.

Acesată politică egalitaristă folosea regiunilor mai slab dezvoltate economic: unei părți din Vechiul Regat și basarabenilor. Politica egalitarist- inechitabilă va duce la adoptarea în 1927 a unei decizii ministeriale care hotăra că ajutorul statului îl vor primi numai parohiile care au cel puțin 800 de suflete, fapt ce provoacă o ploaie de proteste din partea cultelor minoritare⁵¹.

Carol al II-lea, în perioada premergătoare regimului său autoritar, a fost un sprijinitor al bisericii ortodoxe ardelen, un rol de seamă în atragerea lui Carol avându-l mitropolitul Bălan. Ca un sprijin al clerului ortodox față de mai bogatele culte ardelen, acesta a hotărât trecerea personalului bisericesc la Casa generală de pensionari a Statului (1937)⁵². Cum personalul bisericesc aflat în funcție la 1 aprilie 1937 trebuia să verse la Casa generală de pensii a statului 10% din salariile ce le-a primit de la 1 Decembrie 1918 încoace, numai intervenția mitropolitului Bălan a făcut ca aceste sume să nu mai fie plătite.

O încălcare flagrantă a principiului menținerii statu-quo-ului religios este dobândirea de către Arhiepiscopia ortodoxă din Sibiu a 6 imobile din patrimoniul fostei comunități de avere denumită "Universitatea săsească a celor 7 juzi"⁵³. În urma intervenției lui Bălan pe lângă Tătărescu, în iunie 1937, a trecut în proprietatea Arhiepiscopiei 75% din averea Universității săsești iar Biserica luterană a primit 25 % din averea proprie. De aceea, ierarhii ortodocși se puteau exprima față de Carol al II-lea în termeni de "mumificență regală" și să promită "cea mai adâncă recunoștință și grațitudine". În același

⁴⁶ Tit Simedea, *op.cit.*, p.43-44

⁴⁷ *Ibidem*, p.58

⁴⁸ *Ibidem*, p.124

⁴⁹ M.O.nr.97, 6 mai 1925

⁵⁰ Alex.Lapedatu, *op.cit*.p.31

⁵¹ *Omagiu...*, p.562

⁵² *Ibidem*, p.38

⁵³ *Ibidem*, p.39

gest de obediență față de patron, Ștefan Meteș va putea scrie că "pentru biserică desființarea partidelor e un mare bine, căci preoții acum pot să-și vadă nestingherit de datoria lor apostolică în mijlocul credincioșilor"⁵⁴. Deși în prima parte a aserțiunii sale Meteș are dreptate, totuși preoții vor fi în primele rânduri ale consacrării regimului autoritar carlist, prin chiar șeful ierarhiei, patriarhul care va deveni premier, pentru a nu mai comenta marșurile soboarelor de preoți, prezente în număr impresionant la sărbătorile regimului.

Natura juridică a relațiilor dintre stat și celelalte confesiuni a fost stabilită prin legea pentru regimul cultelor din 27 martie 1926, în baza căreia a fost negociat Concordatul cu Sf. Scaun (1927), ratificat la 7 iulie 1929. În acord cu doctrina suveranității statale s-a hotărât și înscris în Concordat faptul că "Ordinele și Congregațiile religioase existente în Regat să aibă pe superiorul lor și pe membri lor cetățeni români domiciliați în țară"⁵⁵. Negocierea și semnarea Concordatului au trezit reacții foarte violente din partea ortodoxă, dând naștere unei polemici ale cărei reverberații continuă chiar până astăzi. Nu vom intra în stufoasa și dificila problemă a Concordatului (acesta meritând o investigație istoriografică profesionistă, bazată pe comparatism). Deși pentru Biserica Unită s-a intenționat realizarea unei legi speciale (ca și pentru cea ortodoxă), ierarhii acestui cult au refuzat, preferând reglementarea raporturilor cu statul prin intermediul Concordatului⁵⁶, trezind reacții de genul "ierarhii Blajului la braț cu cei maghiari".

Statul român recunoaște în perioada interbelică cultele: ortodox, greco-catolic, romano-catolic, reformat, evanghelic, luteran, unitarist, armean-gregorian, mozaic și mahomedan⁵⁷.

În dinamica raporturilor dintre stat și biserică ortodoxă se manifestă încă de la început un raport de dublă tutelă: ortodoxia trebuia să aibă principial statutul de primus inter pares, însă ierarhia ortodoxă va reacționa față de reprezentanții puterii etatice când aceștia vor încerca să soluționeze, nu într-un totu de acord cu ideile ortodoxe, raporturile dintre stat și celelalte culte (exemplul cel mai frapant este Concordatul). După cum remarca Francois Thual în *Géopolitique de l'Orthodoxie*, religia sacralizează naționalul iar naționalul etnicizează religia. Ortodoxismul, considerat "religia majorității românilor", s-a aflat față de celelalte culte într-o veritabilă ofensivă, sprijinită adesea de factorul politic: prin sprijinul oamenilor politici față de ortodoxie aceștia încercau să acumuleze capital simbolic, de popularitate, iar preoții ortodocși doreau să acumuleze privilegii materiale sau de prestigiu pentru propriul ordin. Prețul plătit era slujirea politicului, continuând venerabila tradiție bizantină. De aceea nici nu putea fi menținut în formă neschimbată Statutul șagunian. Prevederile sale exprimau în fapt compromisul realizat între Curtea de la Viena și românii transilvăneni, reprezentați politic și de ierarhia ortodoxă. Statutul șagunian este expresia statutului unei religii în cadrul unui imperiu multiethnic și multiconfesional. Trecerea în cadrul statului național a reprezentat pentru ierarhia ortodoxă o inevitabilă colaborare cu politicul, și ierarhii ardeleni au participat, nu fără tragere de inimă, la legitimarea politicului și a propriului acces la privilegii. Legea pentru organizarea B.O.R. marchează "românizarea" (în sensul bizantinării) elitei ecleziastice din Transilvania.

Rezolvarea relativ rapidă a organizării vieții bisericești, în 1929, în comparație cu situația din alte domenii (de exemplu abia din 1938 au fost extinse în Bucovina codurile civile din România, sau abia în 1945 s-a încheiat procesul unificării legislative prin extinderea și în Transilvania a legilor civile și comerciale din Vechea Românie) trebuie să

⁵⁴ *Ibidem*, p.569

⁵⁵ *Ibidem*, p.456

⁵⁶ *Ibidem*, p.146

⁵⁷ Ioan Mateiu, *op.cit.*, p.46

ridice semne de întrebare. Deși situația bisericească era destul de complicată, ea a fost soluționată mai rapid din mai multe motive: societatea românească interbelică fiind una tradițională, cu un sistem paternist (nu întâmplător Biserica și Armata sunt instituțiile percepute ca fiind de cea mai mare încredere), tergiversarea soluționării acestor probleme era foarte periculoasă. Nu este întâmplător faptul că factorul religios se invocă mai ales în zona nonreligiosului, de către oamenii politici. Nesoluționarea problemelor administrative, prin care se realizează de fapt modernizarea, nu putea trezi ample discuții în societate, de unde și relativul dezinteres față de acestea. Delăsarea în soluționarea problemelor modernizării indică gradul scăzut de maturitate a clasei politice românești, care nu a acționat ca o adevărată elită.

Integration and Ecclesiastic Organization in Inter-War Romania (Summary)

In the context of the unified national state construction, the problem of a new ecclesiastic organization was considered. There were serious disputes about the way of structuring the church hierarchy in the in the Orthodox Church structure was realized through imposing of the Sargian state by law, a state that was the object of transformation in the sense of centralization. The organization of the other cults was made according to the national state doctrine. The Orthodox Church, defined by the idea that it is "the religion of the majority of Romanians", has tried to create for itself a privileged position compared with that of the other cults and it has been in opposition to them. The relative fast termination of the juristic framework of cults organization was due to the political sensitivity regarding the religious problem. The religious factor has been considered specially in the nonreligious area because it has a political significance.